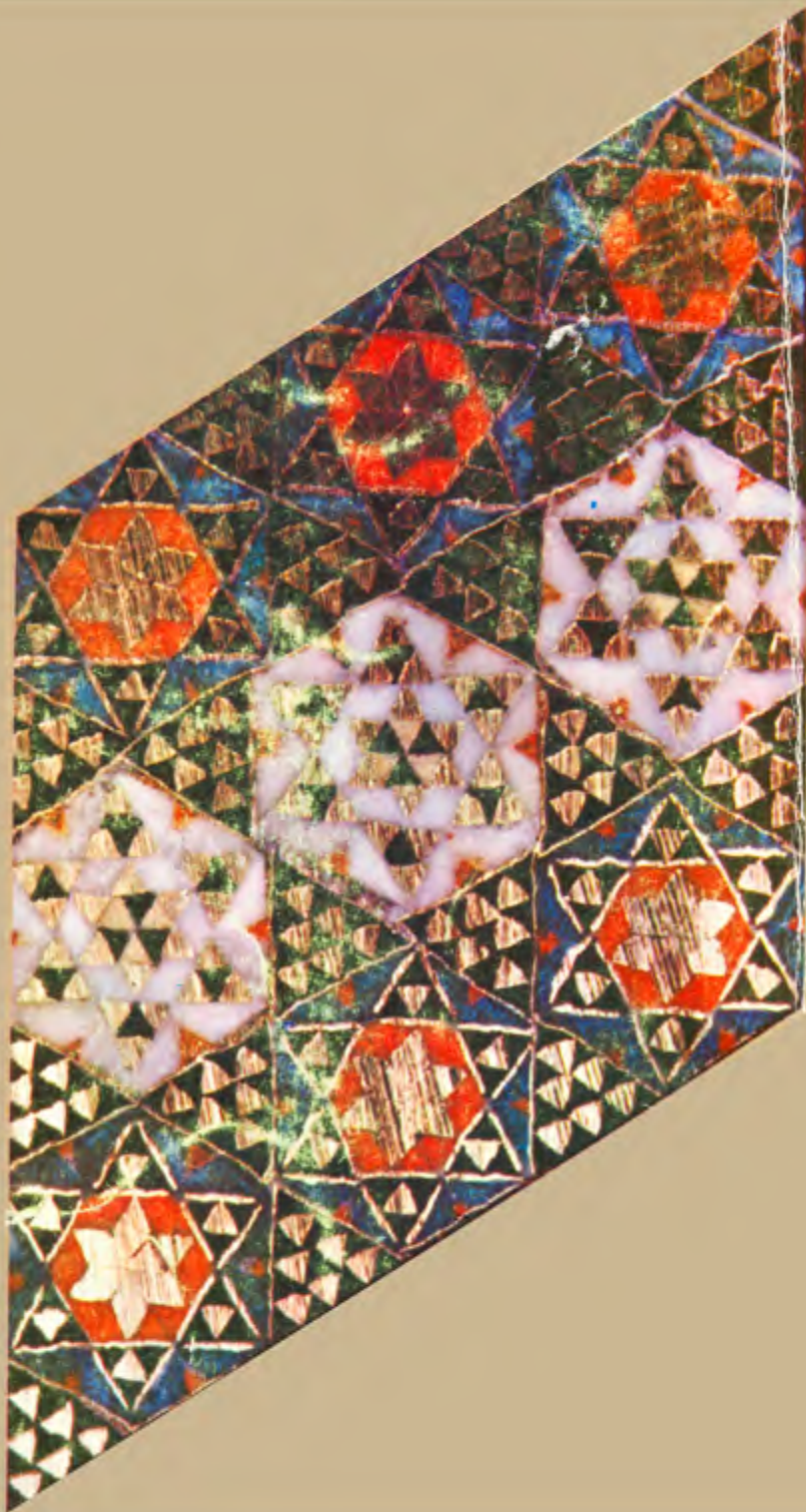

بهرامی سنتی ایران

خاتم سازی

تألیف محمد شاهی

هنرهای سنتی ایران

خاتم سازی

تألیف محمد شماری

کتابخانه اشکوفه

وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر

خاتم سازی

نوشته محمد ستاری

تصاویر از : شهید حبیب الله پزشکی و محمد ستاری

صفحه آرا : یوسف اخوان

طراح روی جلد : امید گنجور تهرانی

چاپ اول : ۱۳۶۸

چاپ و صحافی : چاپخانه سپهر، تهران

حق چاپ محفوظ است.

تیراژ ۱۱۰۰۰ نسخه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

...وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا

تقدیم به پدر و مادر

فهرست

۵	مقدمه
۶	سابقه تاریخی خاتم سازی
۷	مواد و مصالح خاتم سازی
	چوب ○ فلز ○ استخوان ○ رنگ سبز
۹	وسایل و ابزار خاتم سازی
	رنده ○ تنگ ○ اره ○ سوهان ○ پرگار ○ گونیا ○ چکش ○ گاز انبر
	مغار ○ پرس
۹	نحوه مثلثی کردن چوبها
۹	تنگ مثلث سابی و نحوه کار با آن
۹	نحوه پیچیدن خاتم
	پره ○ شش خاتم ○ ستاره ○ گل خاتم ○ نحوه ساختن بغل شش ○ لوز
	نحوه ساختن توگلوبی ○ قامه خاتم
۱۱	نصب خاتم
۱۱	روغنکاری
۱۳	انواع خاتم از نظر گل
۱۳	فهرست منابع

مقدمه

هنرهای سنتی ایران، هنرهای اصیل مردمی هستند. هنرهایی که از فطرت پاک مردم نشأت می‌گیرند. این هنرها از دیرباز در تعامی شئون زندگی مردم رسوخ کرده و بصورت جزئی تفکیک‌ناپذیر درآمده‌اند. رحل قرآن، منبر مسجد، تنگ‌گلاب و فرش‌هایی که بعنوان زیرانداز بکار می‌رود، همه و همه نشان از پیوند همیشگی هنر و آیین، آداب و زندگی مردم دارد.

طوفان حوادث دوران، نتوانسته صخرهٔ پرمصلابت هنر ایران را فرسایش و تغییر دهد. هنر گذشتهٔ ایران، بسان صدفی است که موج بلند و شکوفای اسلام، آن را صیقل داده و به گوهری ناب تبدیل کرده و به ساحل سرزمینهای مختلف افکنده است. شاید اغراق نباشد اگر بگوییم، بررسی و شناخت هنرهای سنتی ایران، مقدمه‌ای بر شناخت هنر جهان می‌باشد.

این هنرها، از گذشتهٔ دور تا کنون، بدون تغییرات زیاد، باقی مانده‌اند و اگر به آنها توجه نشود رفته‌رفته به‌بوتهٔ فراموشی سپرده خواهند شد. از اینرو، سعی بر آن بوده، تا گامی هرچند لرزان در جهت شناساندن هنرهای سنتی ایران و نحوهٔ اجرای آنها برداشته شود.

مطالب این سری کتابها با استفاده از منابع مهم در زمینه‌های هنری و تاریخ هنر و نیز با بهره‌گرفتن از تجربیات هنرمندان و استادکاران کارگاههای هنری ادارهٔ کل هنرهای سنتی وزارت فرهنگ و آموزش عالی تهیه شده است. کلیهٔ عکسها نیز در محیط کارگاههای این ادارهٔ کل گرفته شده‌اند.

در خاتمه لازم است از همکاری و مساعدتهای بی‌شائبهٔ مسئولین این اداره و هنرمندان کارگاههای تابعه قدردانی و تشکر کنیم. امید بر آن است تا با یاری خداوند متعال، در مورد دیگر هنرهای سنتی نیز مطالبی فراهم شود.

سابقه تاریخی خاتم‌سازی

یکی از هنرهای باارزشی که در شرق وجود دارد، خاتم‌سازی است. از گذشته خاتم‌سازی اطلاع زیادی در دست نیست، زیرا مواد اولیه خاتم اکثراً چسب و چوب است و این دو ماده بر اثر مرور زمان از بین می‌روند. با اینهمه در اماکنی که از نظر مردم جنبه تقدس داشته و در نتیجه از آنها بخوبی نگه‌داری شده است، به خاتمهایی برمی‌خوریم که قدمت دو‌یست تا سیصدساله دارند. کهنترین نمونه خاتم که تا کنون بدست ما رسیده متعلق به دوره صفویه است. این اثر مربوط به بقعه شاه نعمت‌آولی در ماهان کرمان است.

اگر بخواهیم راجع به تاریخچه خاتم‌کاری اطلاعات دقیق و مطمئنی بدست بیاوریم باید در تاریخ مسافرت اقوام مختلف کشورهای جهان به ایران کنکاش کنیم؛ زیرا امکان دارد نمونه‌هایی از قطعات هنری و باارزش ما را به‌یغما برده باشند؛ لذا تفحص در موزه‌های آنها، ممکن است ما را در جهت مقصودمان یاری کند.

هلندیها و پرتغالیها از اولین گروههایی بودند که در حدود ۶۰۰ تا ۷۰۰ سال پیش جهت تجارت، سوداگری و بازرگانی دریایی به سواحل جنوب ایران آمدند. بدین

جهت امکان دارد در موزه‌های آمستردام یا سایر شهرهای مهم اروپا، اثراتی از خاتم را که مربوط به ۶۰۰ سال پیش است، بیابیم.

در کشورهای هندوستان، سوریه، عراق و فلسطین نیز هنر خاتم‌کاری وجود دارد، اما به‌قدمت و آن پایه از ظرافت نیست که در ایران بر روی خاتم انجام می‌شود. در حقیقت این هنر ویژه ایران است.

خاتمهای ایران در نمایشگاههای جهانی و بین‌المللی، همواره در رده اول و ممتاز بوده است. این نمونه‌های هنری چه از نظر کیفیت و چه از نظر زیبایی در اوج قرار دارند.

اغراق نیست که ادعا شود مهمترین مرکز خاتم‌سازی جهان امروز، ایران است^۱.

در موزه‌های جهان، انواع مختلف خاتمهای مرغوب ایران وجود دارد؛ از جمله تخته شطرنج خاتم‌کاری‌شده‌ای است که در موزه «بناکی» آتن نگه‌داری می‌شود و در زمره بهترین نمونه خاتم عصر صفوی است.

۱. کارگاه خاتم‌سازی اداره کل هنرهای سنتی وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

تصور می‌رود خاتم‌سازی برای اولین بار در شهر شیراز بوجود آمده باشد.

شاید بهترین نمونه این هنر در عصر حاضر، میز خاتمی است که در نمایشگاه جهانی بروکسل (سال ۱۹۵۸) مدال طلا را نصیب خود کرد.

هنرمندان این رشته در کاخ مرمر، اتاقی از خاتم‌بوجود آورده‌اند که در، دیوار، سقف، میز، صندلی و دیگر لوازم آن از خاتم است. در کاخ گلستان و مجلس شورای ملی سابق نیز به خاتم‌های جالب دیگری برمی‌خوریم.

در هنر خاتم‌سازی از چوب‌های گوناگون، عاج، استخوان، برنج و گاهی طلا و نقره استفاده می‌شود. شکل عمومی بیشتر خاتمها را نقوش هندسی تشکیل می‌دهد. ابتدا چوب، استخوان یا فلز را بصورت منشورهای مثلث‌القاعده می‌برند و آنها را بنحوی کنار هم قرار می‌دهند که برش عرضی آنها دارای اشکال هندسی منظم باشد. بعد این برشها را در کنار هم و بوسیله سربش، روی ورقه نازکی از چوب، می‌چسبانند. سپس این ورقه را بر اشیاء گوناگونی مانند میز، صندلی، جعبه، قاب و غیره می‌نشانند. گاهی زمینه کلی یک نقش از حیوانات و پرندگان تشکیل می‌شود؛ ولی در هر صورت نقشهای زمینه خاتم، همان اشکال هندسی است. اخیراً خاتم‌های خطی نیز ساخته می‌شود که در آن کلماتی مانند اسماء خداوندی بعنوان نقش ظاهر می‌شوند.

در خاتم‌های گرانبه‌تر، قسمت‌های فلزی خاتم از طلا یا نقره تشکیل می‌شود و بجای استخوان در ساخت آنها عاج بکار می‌رود. مرغوبترین خاتم، نوعی است که «پره‌وارو» نامیده می‌شود و قسم دیگری که به «سیم‌دار» مشهور است.

در اینگونه خاتم، شش‌ضلعیها بوسیله سیمی نازک از هم جدا شده‌اند.

بطور کلی می‌توان گفت این هنر بدون تغییرات زیاد از دو بیست سال پیش تا کنون یکسان مانده است و نمونه کارهای قدیمی و معاصر تفاوت چندانی با هم ندارند. در مصالح نیز تغییرات زیادی داده نشده است. ابزار کار در بعضی موارد تا حدی پیشرفته‌تر شده‌اند، مثلاً امروزه گاهی از اره برقی، بجای اره دستی استفاده می‌شود.

مواد و مصالح خاتم‌سازی

۱. چوبها

که از نظر رنگ به سه دسته تقسیم می‌شوند: (عکس: ۱)

الف)

چوب فوفل که به رنگ قهوه‌ای سیر می‌باشد، از هندوستان تهیه می‌شود و بسیار بادوام است.

چوب آبنوس که به رنگ قهوه‌ای بسیار سیر و متمایل به مشکی است. از هندوستان تهیه می‌شود.

چوب عناب که به رنگ قهوه‌ای روشن است. از شهرهای مشهد، شیراز، اصفهان، نواحی شمال و استان فارس بدست می‌آید.

شاه‌چوب به رنگ قهوه‌ای روشن که از نواحی مختلف ایران تهیه می‌شود.

چوب آزاد که به رنگ قهوه‌ای روشن بوده و در ایران فراوان است.

ب)

چوب بقم که رنگی متمایل به قهوه‌ای و قرمز دارد. بسیار محکم و بادوام است و از هندوستان بدست می‌آید.

(ج)

چوب نارنج که به رنگ کرم یا زرد مایل به سفید می باشد و در ایران تهیه می شود.

چوب شمشاد به رنگ زرد مایل به کرم و در ایران تهیه می شود.

۲. فلز

فلزی که در خاتم سازی بکار می رود و رنگ زرد طلایی دارد مفتولی از جنس برنج است. قبلاً از مفتولهای تیره ای یا طلایی نیز استفاده می کرده اند. هم اکنون از مس، برنج یا آلومینیوم استفاده می شود. مقطع مفتول در حالت عادی گرد است. با قرار دادن مفتول در غلتک مخصوصی که شیاری به شکل «v» دارد، سطح مقطع مفتول به مثلث تبدیل می شود. جدیداً از وسیله ای برقی برای این کار استفاده می شود.

۳. استخوان

معمولاً از استخوان ساق پا و دست شتر یا گاهی اسب استفاده می شود. در قدیم از عاج فیل نیز استفاده می کرده اند. عاج فیل دوام چندین صدساله دارد؛ اما قیمت گران عاج، عاملی در جهت کنار گذاردن آن شده است. روش کار در آماد سازی استخوان بدین شرح می باشد:

ابتدا بندهای اتصالات استخوان را می برند تا یک استخوان صاف و یکدست بدست آید. سپس با آب، پوست، رگ، پی و چربی آن را تا حد ممکن می شویند. بعد استخوان را در آب آهک می خیسانند. این عمل مدت مشخصی ندارد و بستگی به نوع آهک، حرارت آفتاب، نوع استخوان، سن و جنس حیوان دارد. پس از مدتی استخوان به رنگ

سفید درمی آید و چربیهای آن از بین می رود. گاهی استخوان را بعد از بریدن بند و اتصالاتش به مدت دو هفته در آب غیرمضاف قرار می دهند تا اضافات گوشتها از میان برود و بعد از انجام این عمل، آن را در آب آهک قرار می دهند. پس از مراحل فوق استخوان را از مقطع بریده و ورقه ورقه می کنند. در اصطلاح خاتم سازی به این ورقه ها «لا» می گویند. «لا» به ابعاد یک تا حداکثر سه میلیمتر است. «لا» پس از برشهای مجدد به «نخ» تبدیل می شود. ابعاد نخ یک تا دو میلیمتر است.

امروزه گاهی از استخوان مصنوعی استفاده می کنند. عمر این استخوان مصنوعی و دوام آن هنوز دقیقاً معلوم نیست.

۴. رنگ سبز

این رنگ از ترکیب نشادر، براده مس (خاک مس) و سرکه تهیه می شود. استخوانهای بریده شده را در ظرف حاوی محلول رنگی می ریزند. ظرف مدت شش ماه در معرض نور خورشید قرار می گیرد. پس از این مدت جسم استخوان به رنگ سبز درمی آید.

برای امتحان رنگ پذیری استخوان، آن را از وسط می شکند تا رنگ سبز را در مغز استخوان رؤیت کنند.

امروزه که تهیه استخوان شتر مشکل است و هم شش ماه زمان زیادی است، از چوب نارنج بجای استخوان استفاده می کنند. چوب را به اشکالی با مقاطع مثلثی شکل می برند و در ظرفی از آهن یا مس می ریزند. بعداً بدان آب افزوده، روی اجاق می گذارند تا آب بر اثر حرارت جوش بیاید. سپس یک یا دو قاشق از رنگ سبزی را که برای رنگ کردن پشم بکار می رود در ظرف می ریزند. زمان

نحوه مثلثی کردن چوبها

اول چوب را بصورت شمش یا «طوره» درمی آوریم. طوره مکعب مستطیلی است که ابعاد مقطع آن پنج سانتیمتر است. سپس طوره را بنحوی اره می کنیم که تبدیل به «لا» شود. این عمل گاهی با اره برقی انجام می شود. سپس بغل «لا» به اندازه یک «پخ» رنده می شود. بعد با اره مثلث بری، از عرض و بطور اریب و مایل؛ شروع به بریدن «لا» می کنیم. بدین ترتیب یک مفتول با مقطع مثلث بدست می آید.

تنگ مثلث سابی^۱ و نحوه کار با آن

مفتولهای بدست آمده ممکن است دارای لبه های ناصاف باشند؛ بدین منظور آنها را در تنگ مثلث سابی قرار می دهیم و با سوهان، صاف یا به اصطلاح «یک هوا» می کنیم. (عکس: ۲)

البته قطر و دهانه شیار تنگها متفاوت است. تنگها بعد از مدتی کار، خود احتیاج به اصلاح شدن دارند. هر وقت عمق شیار تنگ کم شود با دم سوهان آن را عمیق می کنند. این عمل با سوهان دودم انجام می شود. از لبه های این سوهان برای تیز کردن اره استفاده می کنند.

نحوه پیچیدن خاتم

واحد اولیه خاتم سازی، یک مفتول با مقطع مثلث است. عکسهای این بخش، بعضاً با بزرگنمایی زیاد گرفته شده است. (عکس: ۳)

۲. تنگ مثلث سابی از چوب نارنج یا شمشاد ساخته می شود و شیار روی آن را با دم سوهان ایجاد می کنند.

جوشیدن محلول رنگین دو ساعت است. هنگامی که جسم چوب به رنگ سبز درآمد، آن را از محلول خارج می کنند. رنگی که بکار می رود حتماً بایستی از نوع رنگ مخصوص رنگرزی پشم باشد نه نخ؛ زیرا این دو رنگ با هم تفاوت دارند.

وسایل و ابزار خاتم سازی

رنده

رنده یک دست، دو دست و رنده پشت گیری که پشت خاتم را بسیار ظریف می تراشد.

تنگ^۱

تنگهای گوناگون نظیر تنگ مثلث سابی، سیم سابی، پرمساب، گل ساب و توگلوباب.

اره

اره برش خاتم (مثلث بری)، اره سر قطع کنی که سر چوبها یا گل خاتم را قطع می کند و بالاخره اره دست ریز دندانها برای بریدن چوبهای محکم و استخوان و اره دست درشت دندانها برای بریدن چوبهای نرم.

سوهان

سوهانهای نظیر سه پهلوی با مقطع مثلث، سوهان دودم، اره تیز کن، سوهان تخت نرم یا سخت، سوهان شترک و سوهان دو قلمه، از سوهانها برای ساییدن سطوح کار و پشت خاتم استفاده می شود.

دیگر وسایل عبارتند از:

پرگار گونیا چکش گازانبر مغار پرس.

۱. نحوه کار با تنگها بعداً بیان می شود.

نحوه ساختن «بغل شش»

«بغل شش» پس از انجام برشی مخصوص از «کاردی» بدست می‌آید و «کاردی» مفتولی با مقطع مثلث متساوی-الساقین و از جنس استخوان است. ضخامت کاردی سه میلیمتر است. اگر گوشه کاردی را به اندازه یک «پخ» بساییم یا طوری ببریم که مقطع آن به مثلث متساوی-الاضلاع تبدیل شود به قطعه جدیدی دست یافته‌ایم که به آن «بغل شش» می‌گویند.

۵. حال چهار عدد گل خاتم را پهلوی هم می‌گذاریم و برای پرکردن زوایای خالی، از هشت عدد «توگلوبی» استفاده می‌کنیم، تا یک «لوز» خاتم بدست آید.

نحوه ساختن «توگلوبی»

یک پره را در وسط قرار می‌دهیم و به سه طرف آن، سه عدد پره دیگری چسبانیم. شکل حاصل «توگلوبی» نام دارد. برای ساختن انواع دیگر «لوز» می‌توانیم از وجود شش عدد «گل خاتم» و دوازده عدد «توگلوبی»^۲ یا هشت عدد «گل خاتم» و شانزده عدد «توگلوبی» و یا نه عدد «گل خاتم» و هجده عدد «توگلوبی» استفاده کنیم.

(عکس: ۹)

طول لوز خاتم در حدود ۶۲ سانتیمتر است.

۶. «لوز» معمولی را به قطعات هشت سانتیمتری تقسیم می‌کنیم و تعداد هشت عدد از آنها را کنار یکدیگر

۲. شش عدد «گل خاتم» و دوازده عدد «توگلوبی» هنگام «لوز» شدن، یک لوز بطول ۶۲ سانتیمتر و یک نیم لوز بطول سی و یک سانتیمتر تشکیل می‌دهند. این یک لوز نیم در مراحل بعد به دوازده قطعه تقسیم می‌شود.

۱. به سه طرف یک مفتول فلزی، سه مفتول چوبی می‌چسبانیم. دور مجموعه حاصل نخ می‌پیچیم تا محکم شود. (عکس: ۴) طریق دیگری نیز وجود دارد که عکس این عمل است، یعنی مفتول وسط چوب و درکناره‌ها، سه مفتول فلزی چسبانده می‌شود. به مجموعه بدست آمده «پره» می‌گویند.

اگر به مقطع پره بنگریم، یک مثلث در وسط و سه مثلث در اطراف می‌بینیم. (عکس: ۵)

وقتی چسب خشک شد نخها را باز و سطح کار را با سوهان پرداخت می‌کنیم.

۲. شش عدد از این پره‌ها را در کنار هم می‌چسبانیم تا «شش خاتم» یا شش ضلعی خاتم بدست آید. دور مجموعه حاصل نخ می‌پیچیم. (عکس: ۶)

پس از خشک شدن چسب، نخها را باز کرده و اطراف آن را می‌ساییم.

۳. در این مرحله، دور «شش خاتم»، شش عدد پره می‌چسبانیم. در این حال یک «ستاره» پدید می‌آید. (عکس: ۷)

۴. سپس برای پرکردن فضای خالی اطراف ستاره، از دو عدد «بغل شش» و یک مثلث رنگی استفاده می‌کنیم، تا یک «گل خاتم» بدست آید. این گل، ساده‌ترین گل خاتم‌سازی است و از ۶۶ مثلث تشکیل شده است.^۱ (عکس: ۸)

۱. در بعضی از گلهای خاتم از وجود دوست مثلث نیز استفاده می‌شود.

می‌چسبانیم. در این حال، مجموعه لوزها، به شکل متوازی‌الاضلاع درمی‌آید و دو عدد چوب مکمل برای قرار دادن در دو طرف این متوازی‌الاضلاع در نظر می‌گیریم. این چوبها بصورت دوزنقه هستند. با چسبانیدن این دو چوب در طرفین متوازی‌الاضلاع یک «قائم خاتم» ایجاد می‌شود. (عکس: ۱۰)

۶. «قائم خاتم» را یک تا سه روز زیر پرس می‌گذاریم تا اجزای آن به یکدیگر چفت و محکم شوند. (عکس: ۱۱)

۷. وقتی قائم خاتم از زیر پرس خارج شود، بصورت یک شمش یکدست و محکم است. لبه‌های قائم را سوهان می‌زنیم و پرداخت می‌کنیم. سپس این شمش را از درازا دو میلی‌متر به دو میلی‌متر می‌بریم یا به اصطلاح خاتم‌سازان آن را به «دوزایه» تبدیل می‌کنیم. (عکس: ۱۲)

۸. در این مرحله، به پشت و همچنین روی «دوزایه» دو چوب به همان ابعاد «دوزایه» می‌چسبانیم. این عمل را «آستر کردن» خاتم می‌نامند و بدین دلیل انجام می‌شود که خاتم هنگام اره کشی خرد نشود.

۹. خاتم آستر شده را از وسط برش می‌دهیم و دو تکه می‌کنیم. در این حال، روی سطح هر تکه چوب، نقوش خاتم خودنمایی می‌کنند. (عکس: ۱۳)

۱۰. پشت هر تکه خاتم بدست آمده از مرحله نه را با رنده به ضخامت یک میلی‌متر می‌رسانیم. (عکس: ۱۴)

۱۱. اکنون قطعه خاتم، آماده شده تا روی سطح دلخواه چسبانده شود. برای دادن انعطاف به خاتم، پشت آن را با اره «خط» می‌اندازیم یا به اصطلاح خاتم‌سازان، جان آن را می‌گیریم، تا براحتی خم و راست شود، (عکس: ۱۵) و سپس روی کار نصب می‌کنیم.

اگر احتیاج باشد که خاتم روی سطوح مقعر یا محدب نصب شود، پس از خط انداختن پشت آن، خاتم را در «تنگی» که برای قوس دادن ساخته شده، می‌گذاریم و با چکش به آرامی بدان ضربه می‌زنیم. این عمل به «خرد کردن خاتم» معروف است. در ضمن اصطلاحات «توکاست» و «پشت‌گرد» در خاتم‌سازی به ترتیب معادل سطوح مقعر و محدب می‌باشد.

نصب خاتم

شیئی را که قرار است خاتم بر رویش نصب شود آماده می‌کنیم. پشت قطعات خاتم را چسب می‌زنیم و روی سطح کار می‌چسبانیم. (عکس: ۱۶) موقعی که تمامی سطح شیء مورد نظر با خاتم پوشانده شد؛ شروع به بتونه کاری می‌کنیم. بتونه خاتم از ترکیب خاك استخوان و سریشم تهیه شده است. سپس با سوهانهای مختلف، خاتم را پرداخت می‌کنیم.

روغنکاری

در گذشته برای حفاظت خاتم روی آن را با روغن جلا یا سندلوس می‌پوشاندند. سندلوس از شیرۀ درخت کاج بدست می‌آید و آتش‌زاست. دوام این روغن در مناطق خشک ده تا دوازده سال می‌باشد. بعدها از روغن هاویلوکس استفاده شد، اما این روغن به مرور زمان از سطح کار می‌پرید. امروزه برای حفاظت خاتم از «پلی‌استر» استفاده می‌کنند و سازندگان آن معتقدند که این ماده روغنی دوام بسیاری دارد. پلی‌استر با پمپ یا قلم بر روی سطوح کار زده می‌شود و همانند لایه‌ای شیشه‌ای خاتم را

در بر می‌گیرد؛ ضد رطوبت است و در مقابل تغییرات جوی مقاوم می‌باشد. (عکس: ۱۷ و ۱۸)

اصولاً سطح کار به دو علت روغن زده می‌شود:

۱. براق شدن خاتم.

۲. حفاظت خاتم از رطوبت، گرما و سرما؛ زیرا مواد اولیه خاتم که چسب و چوب هستند به آسانی آسیب پذیرند.

انواع خاتم از نظر گل

به این علت که اشکال و طرحها در خاتم‌سازی بصورت هندسی است و استفاده از قطعات رنگی در آنها موجب تنوع زیادی می‌گردد، از این نظر با انواع مختلفی از آن مواجه می‌شویم: (عکس: ۱۹، ۲۰، ۲۱)

۱. خاتم پره‌وارو

۲. خاتم پره‌ای

۳. خاتم نه گلی لایه‌دار

۴. خاتم شش و لوز

۵. خاتم ابری ساده

۶. خاتم ابری یک‌دور

۷. خاتم ابری دو دور

۸. خاتم دورنگ

۹. خاتم متنی سبز جوسیمی

۱۰. خاتم بنده‌جقه‌ای

۱۱. خاتم خیابانی

۱۲. خاتم خطی

۱۳. خاتم طاقی

۱۴. خاتم عالم‌زر

۱۵. خاتم قمی

۱۶. خاتم جناتی

۱۷. خاتم متن زنجیر سیمی

و انواع حاشیه:

۱. حاشیه شش‌گلی

۲. حاشیه جویی

۳. حاشیه بازوبندی

۴. حاشیه طوره‌دار

۵. حاشیه شمس‌دار

۶. حاشیه تخمه‌دار

فهرست منابع و مآخذ

- وحدتی، (دکتر عطا الله)، واحد دسی‌آشنایی با هنرهای سنتی ایران، دانشکده هنرهای زیبا، ۱۳۶۴.
بهنام، (مرحوم دکتر عیسی)، صنایع دستی ایران، سازمان چاپ و انتشارات کیهان، ۱۳۴۱.
عنصری، (دکتر جابری)، تادیخ هنر ایران، انتشارات آموزش و پرورش، ۱۳۶۰.

Betel nut wood

Orange wood

A type of Indian wood

Logwood

Camel Bone

Ivory

چوب فوفل

چوب نارنج

چوب آراد

چوب لوم

استخوان شتر

عاج فیسف

Ebony

Box tree

چوب عناب

آبنوس

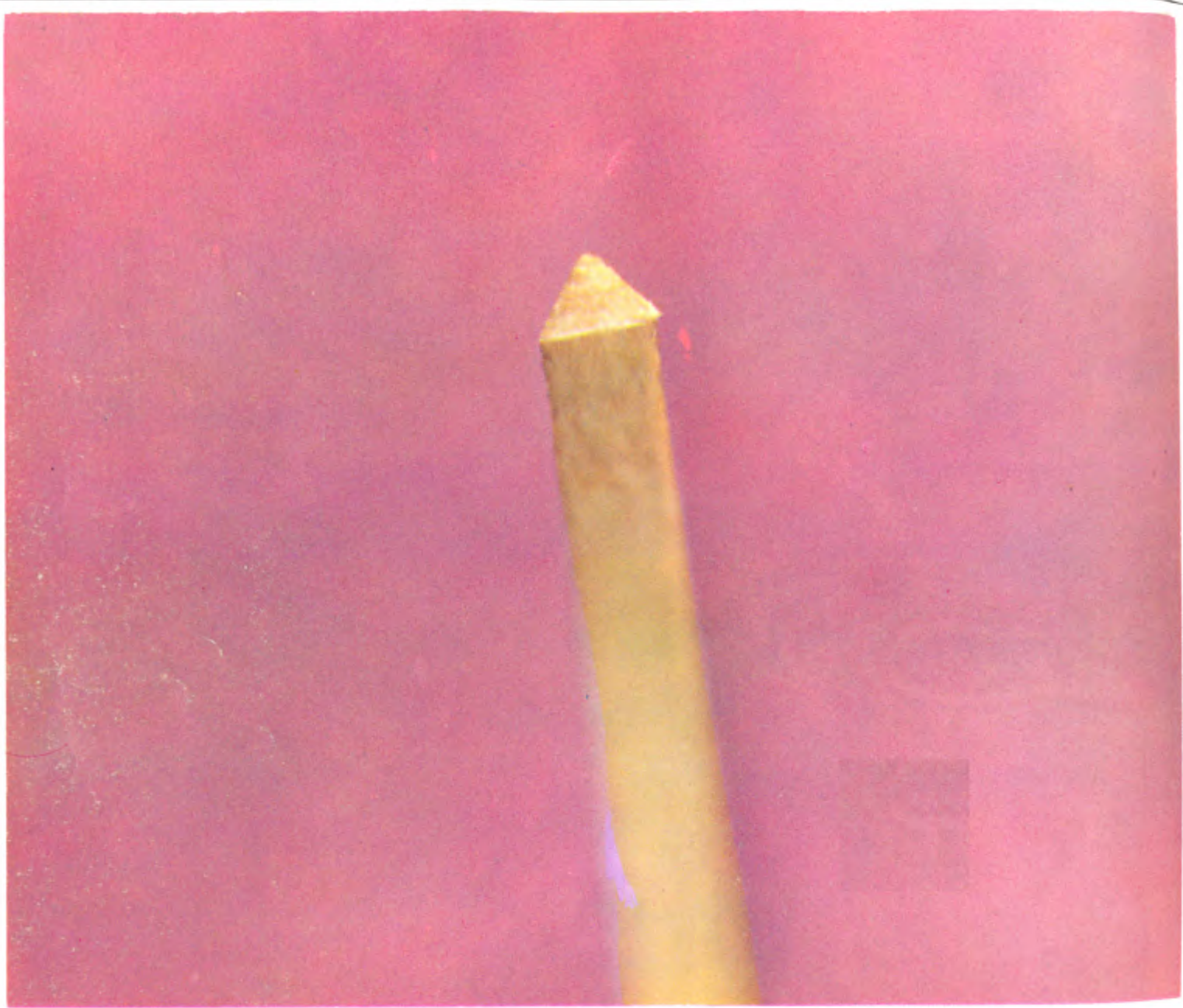
چوب بشاد

عکس ۱.
مواد اولیه خاتم سازی

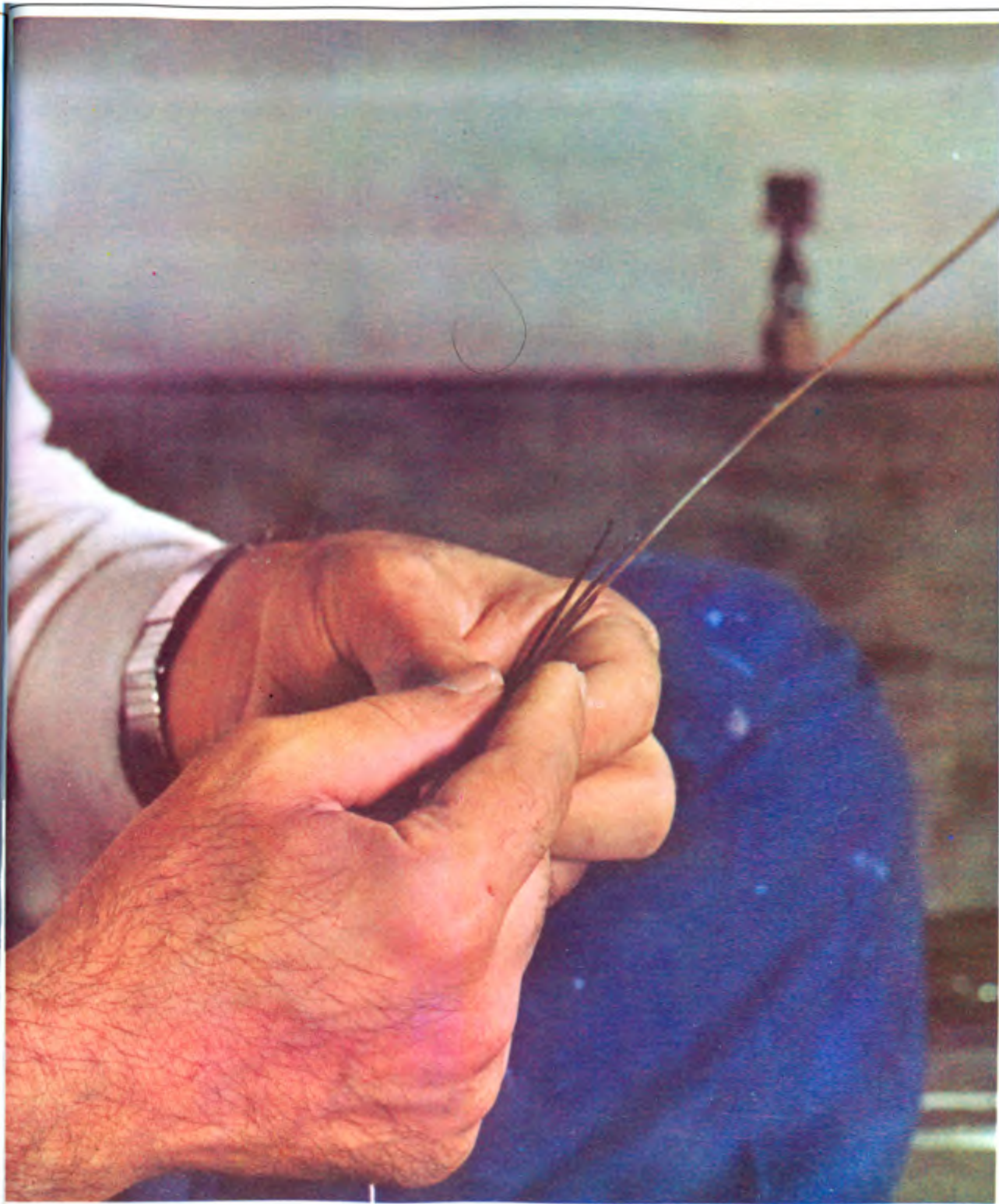

عكس ۲.
تنگ و نحوه سوهان زدن

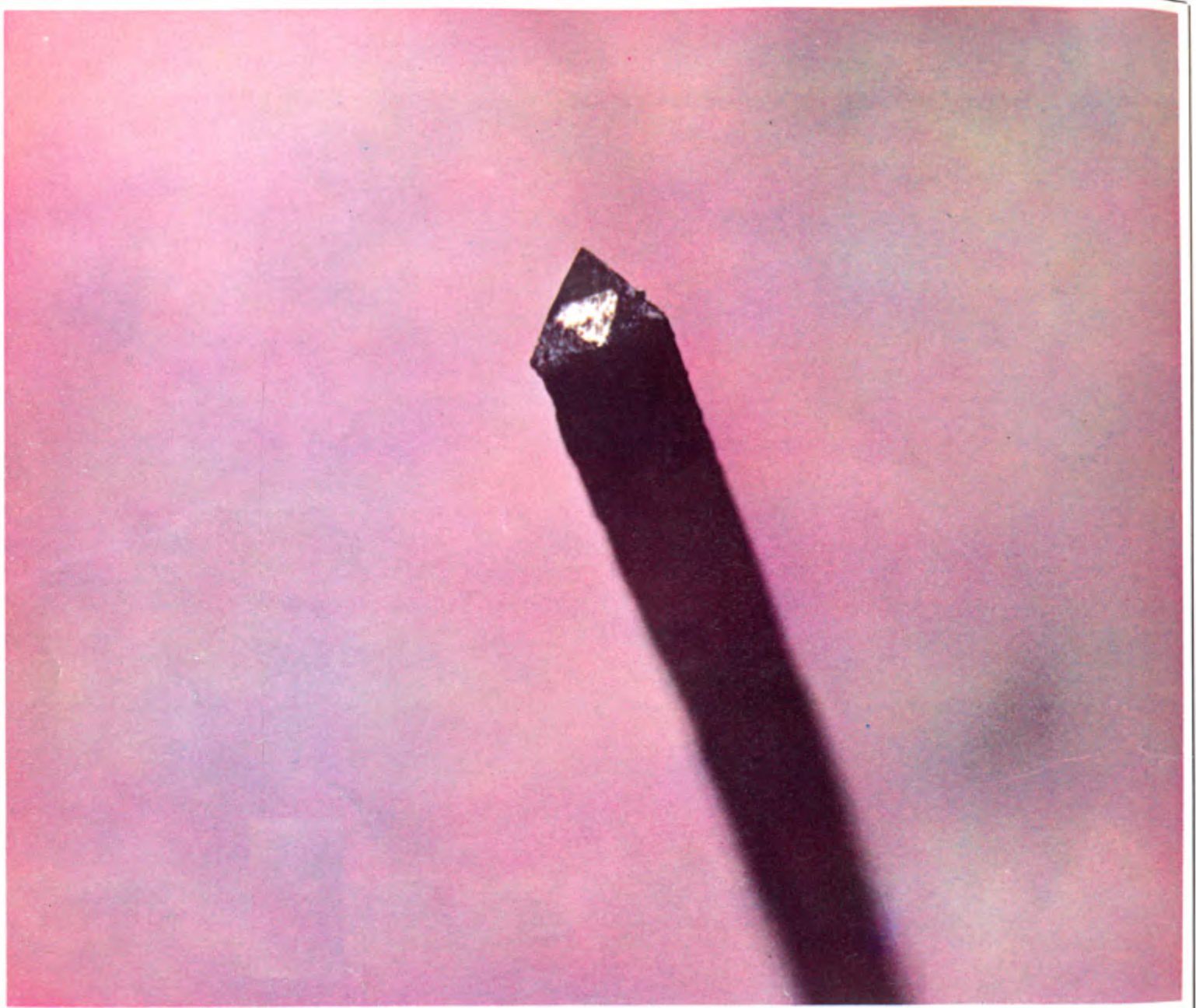

عكس ۳.
مقطع يك مقنول

عكس ٤ .
نحوه بیجیدن «پره»

عکس ۵۰
مقطع «پره»

عكس ۶.
بقطع «شش خاتم»

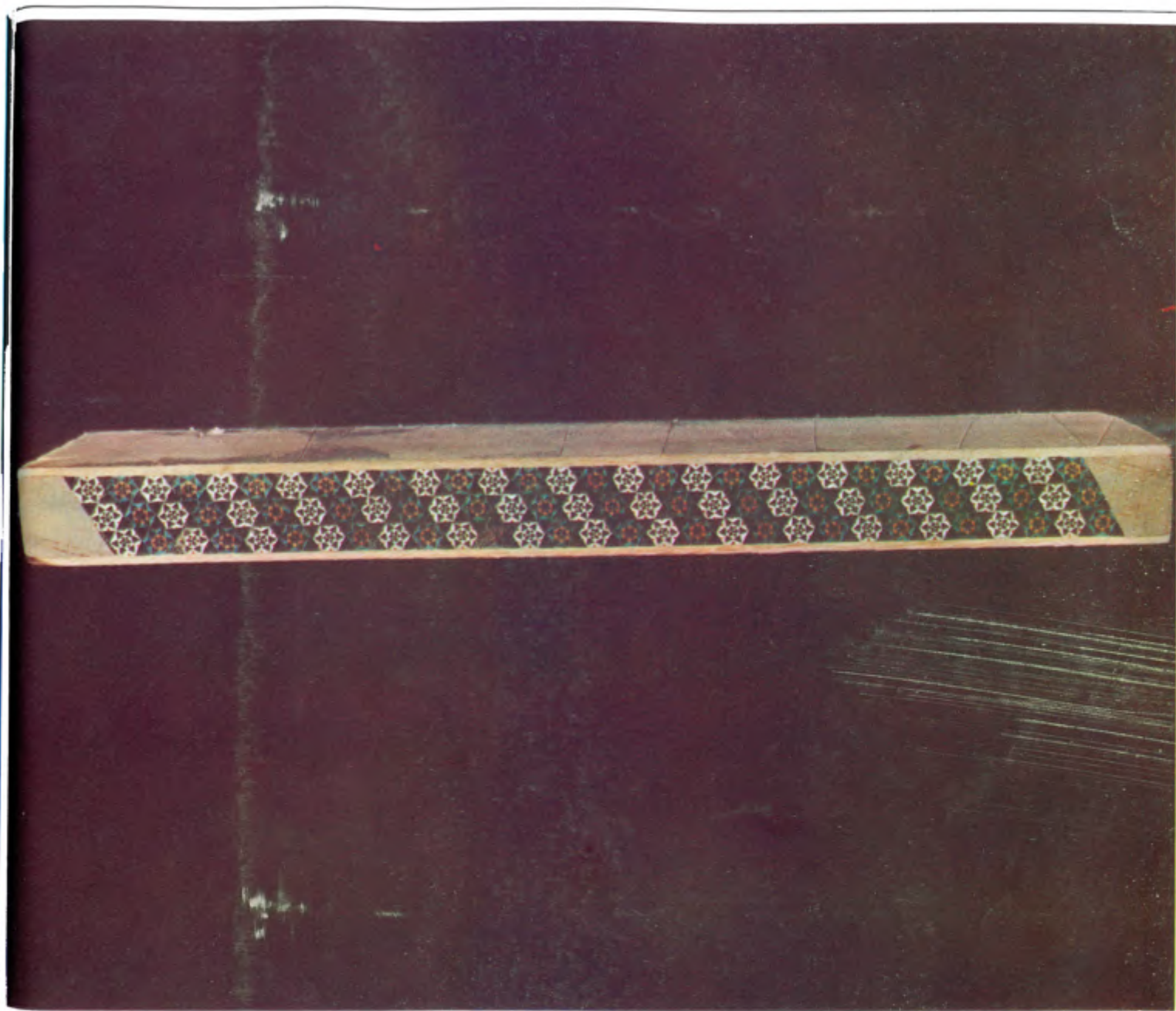
عکس ۷.
مقطع «ستاره»

عکس ۸
مقطع «گل خاتم»

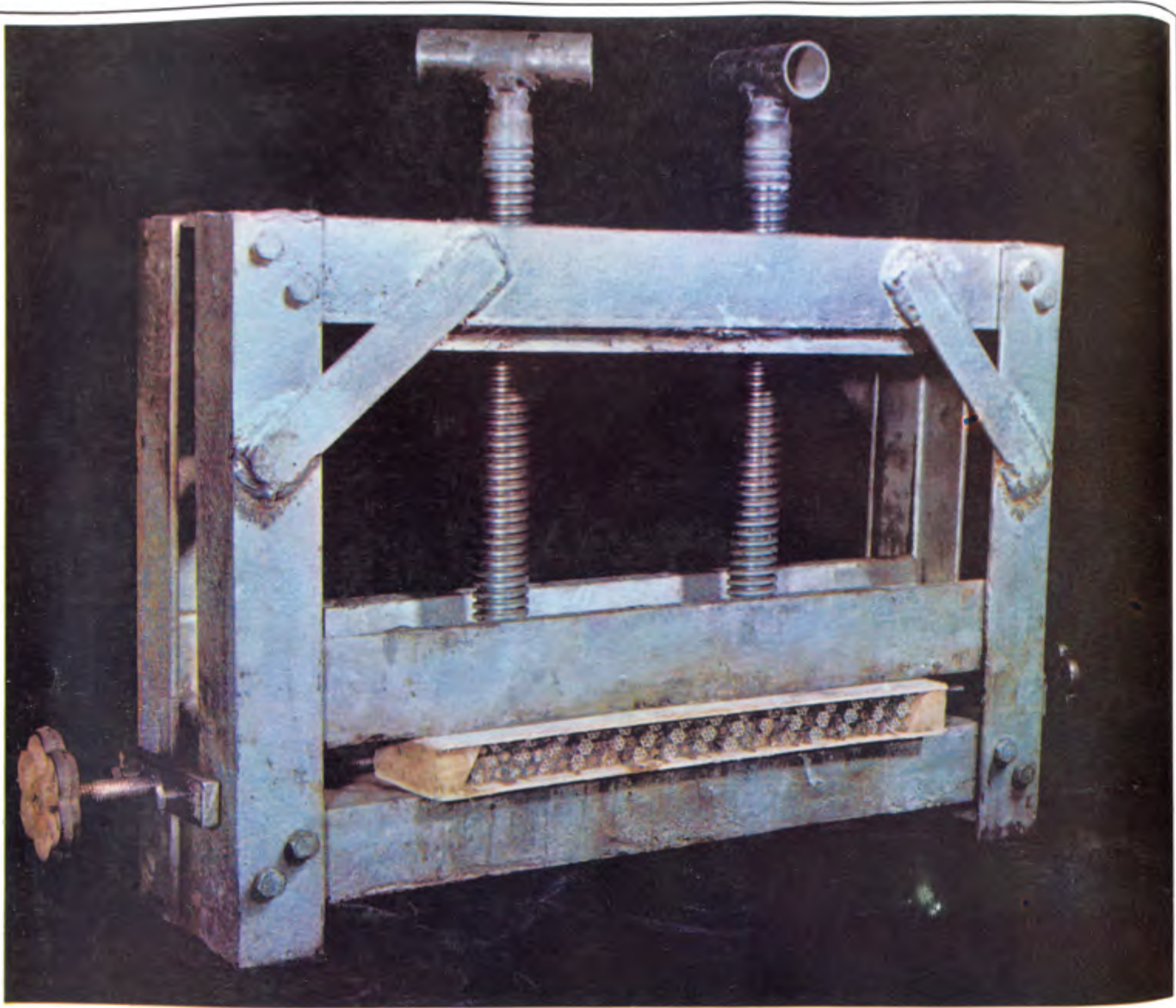

عکس ۹ .
مقطع «لوزخاتم»

عکس ۱۰
«قائد خاتم»

عكس ۱۱ .
«قائمة خاتم» زیرپرس

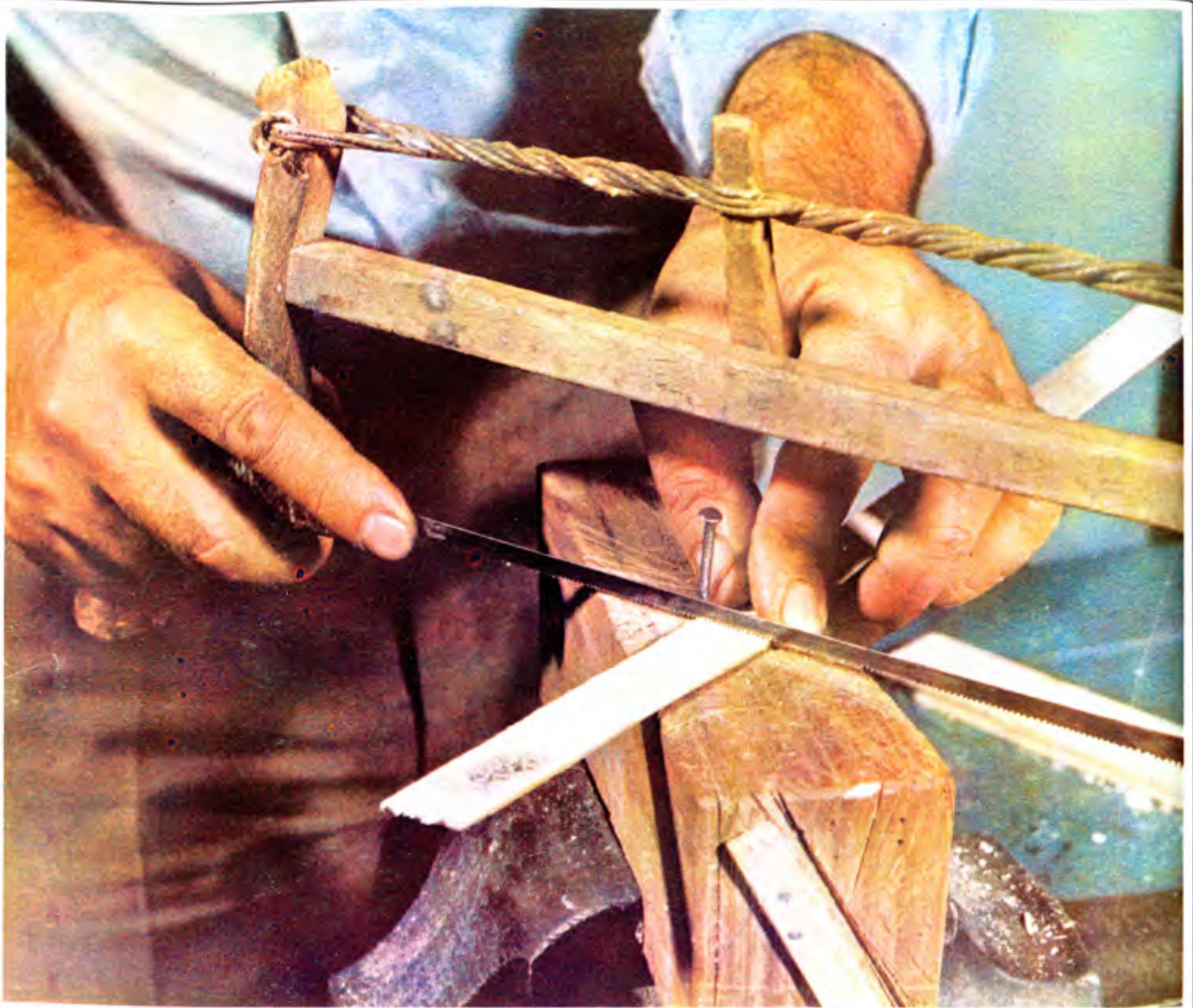
عکس ۱۲.
برش قاسه برای بدست آوردن «دوزایه»

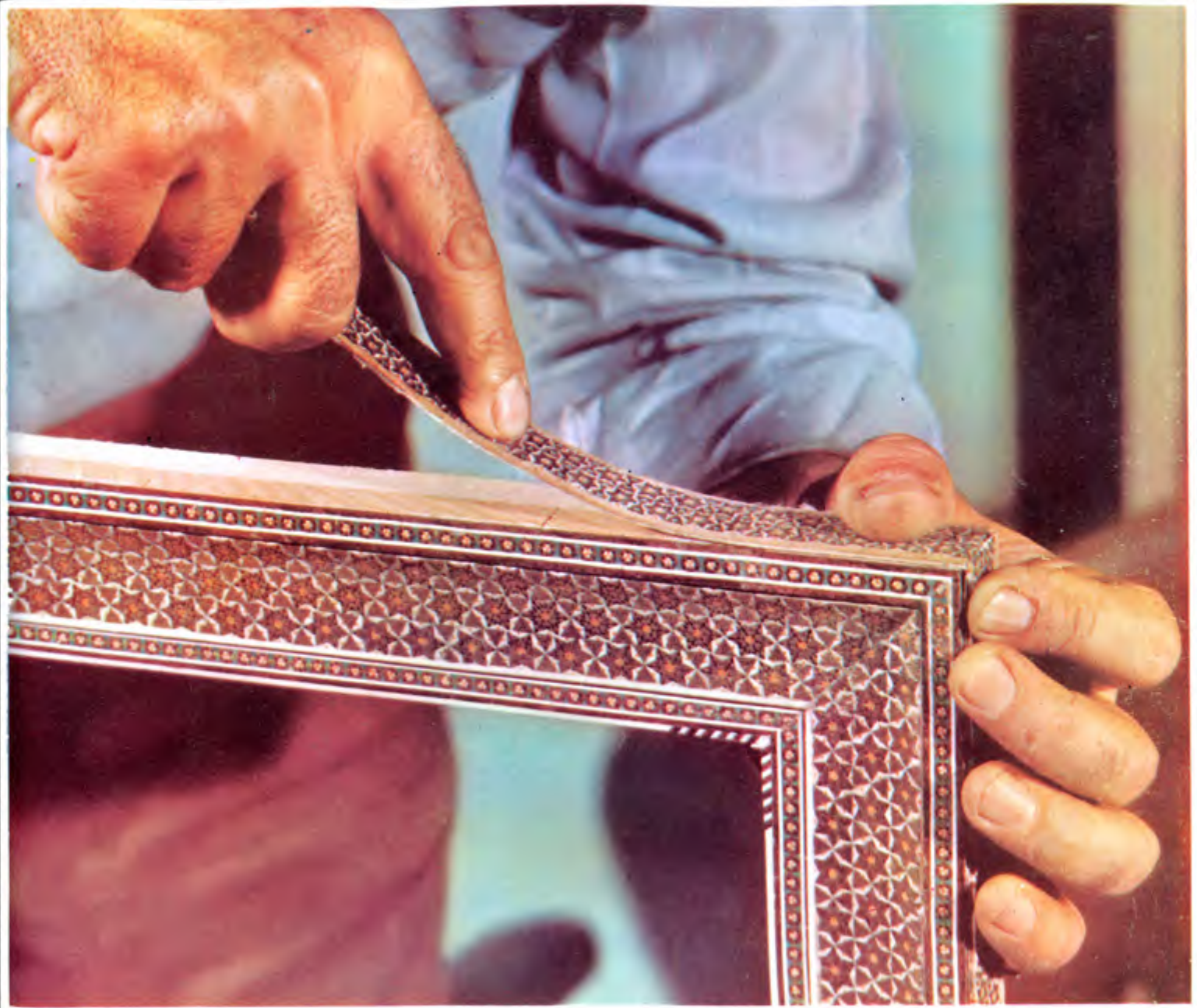
عکس ۱۳.
برش «خاتم آستر شده»

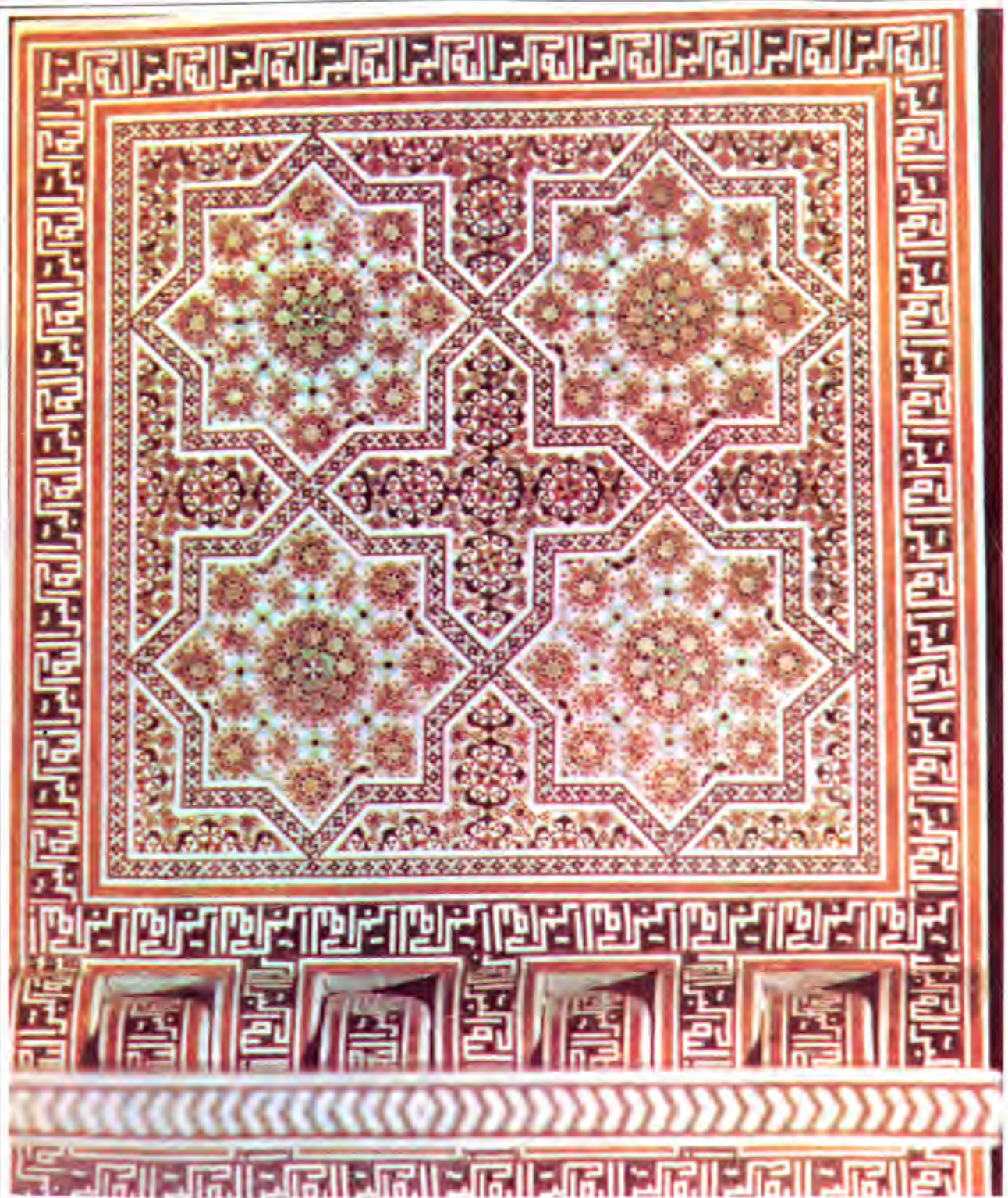
عکس ۱۴.
رنده کردن پشت خاتم

عکس ۱۵ .
بشت خاتم خط انداخته می شود

عکس ۱۶.
نصب خاتم روی کار

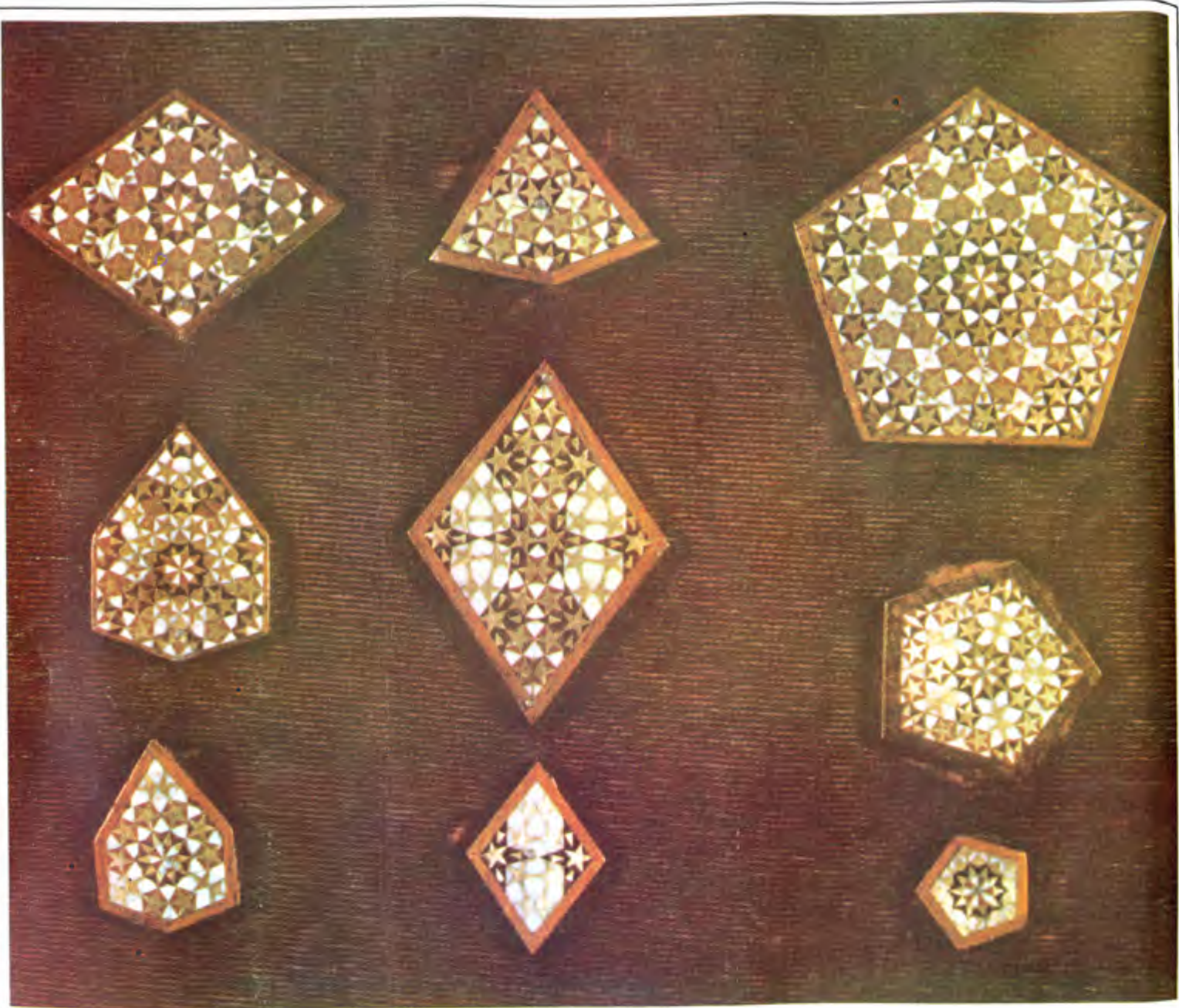

عکس ۱۷
نمایی از یک کار خاتم

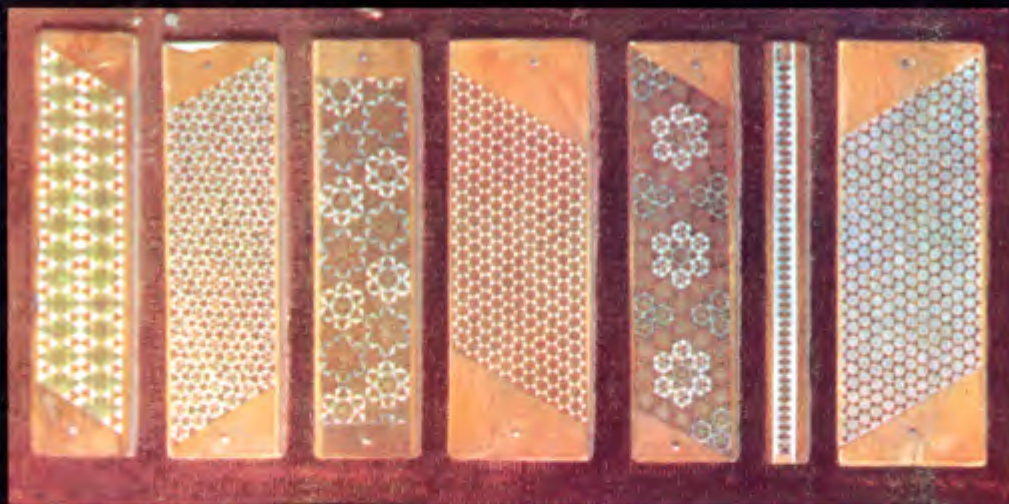
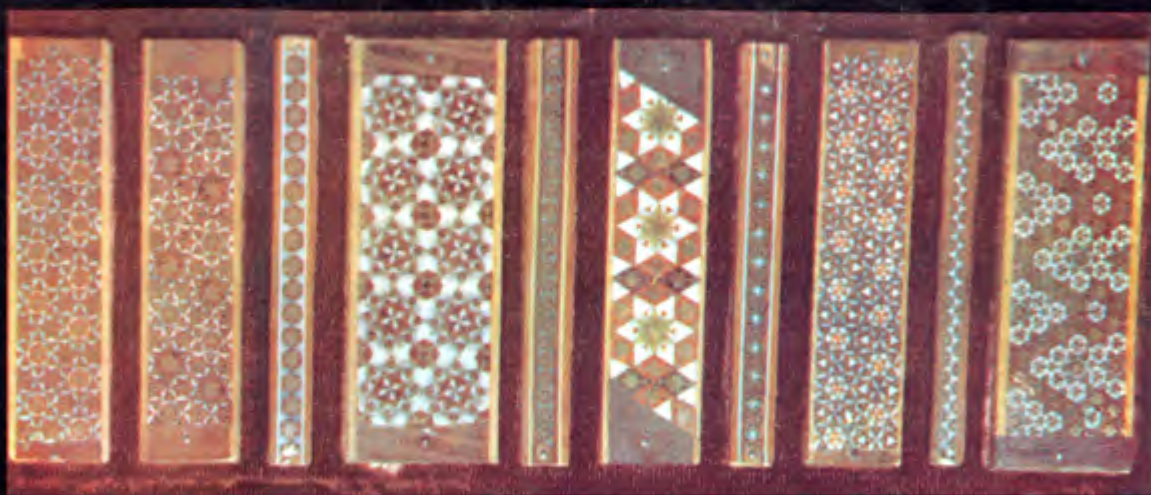

عکس ۱۸
نمونه یک کار خاتم

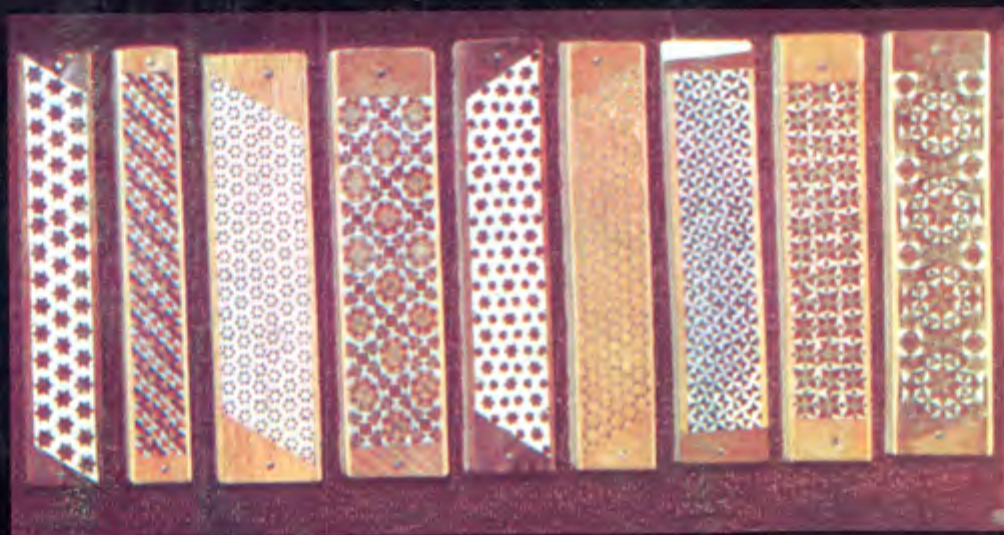

عكس ۱۹ .
انواع خاتم

عکس ۲۰
انواع خاتم

عكس ۲۱.
انواع خانم

عکس ۲۲.

رجل قرآن که تماماً از
خاتم ساخته شده است

کتابهای شکوفه
وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر

بها : ۸۰۰ ریال